

ELI BARTRA MURIÀ

El cos de dona com a eix de la vida i la pintura de Frida Kahlo.

Si és cert que a les dones se'ns ha considerat, més que sovint, principalment cossos (per parir, per criar, per treballar amb les mans, per produir plaer, i en el món de l'art, per fer de models, per inspirar als «genis»), també ho és que les dones mateixes han transcendit, a vegades, a través del seu cos.

La gran pintora mexicana Frida Kahlo va tenir una vida segellada pel dolor corporal, i pel dolor anímic, i el va plasmar sobre tela perquè les altres persones poguessin gaudir de manera molt i molt inquietant, però gaudir finalment, d'un cos lacerat per la malaureja d'un accident i malalties diverses.

Avui Frida Kahlo s'ha tornat un mite. Es tracta d'un *personatge* creat, inventat, en part per ella mateixa i en part pels altres, a base de les múltiples anècdotes que conformen les biografies que s'han escrit sobre ella. És un mite inventat principalment als Estats Units i a Europa on s'ha anat desenvolupant de mica en mica, no ho es pas encara a Mèxic. Al seu país, ella és avui una pintora famosa, però no s'ha arribat a mitificar-la tant com en altres llocs. Hi ha dos tipus de raons principals, em sembla, que van fer que sorgís el mite: raons polítiques i raons consumistes. Les feministes dels països desenvolupats van veure en ella un símbol de rebel·lia, però també un símbol de l'opressió femenina, del sedentarisme obligat i l'aïllament... i una pintora *profundament* femenina, que expressa la feminitat, que pinta

«coses de dones».

Els chicanos als Estats Units la van veure també com un símbol, el de la mexicanitat que ella mateixa es va encarregar de construir pacientment durant tota la vida. Aquesta mateixa *mexicanitat* és arreplegada pel consumisme que la torna *folklorisme*. I llancen al mercat a una pintora i a una pintura folklòrica mexicana, i molt exòtica. Tot això ha estat important per crear el mite, però, a més, la vida de Frida Kahlo alberga tota una sèrie de misteris i dualitats que han contribuït, de manera significativa també, a la creació del mite.

Frida Kahlo va néixer a Coyoacán, Ciutat de Mèxic, el 1907 (no pas el 1910 com ella va fer creure durant tota la seva vida). De petita va tenir la polio i en plena adolescència va sofrir un accident de trànsit que la va obligar a estar al llit durant un any, i potser algunes seqüeles li van durar per sempre més. Dic potser perquè un metge de Lausanne va escriure un article dient que ella patia d'una malaltia congènita anomenada *spina bifida* que produeix, entre altres coses, unes úlceres a les cames i peus molt doloroses.¹ I fins aleshores s'havia dit només que tot el patiment físic de Kahlo era degut a aquell accident de trànsit.

Tota la vida i tota la pintura de Frida Kahlo, doncs, giren al voltant del cos, del seu cos. I és a partir d'ell que manifestarà la seva identitat de dona i la seva identitat nacional.

Potser degut, en part, a la immobilitat forçada, Frida Kahlo es posa molt aviat a fer autorretrats que va ser el que va pintar quasi exclusivament, però es podria dir, a més, que la tendència a fer autorretrats és femenina, com escriure diaris íntims també sembla ser una forma particularment femenina d'expressió. Això no vol dir, de cap manera, que els homes no pintin autorretrats o que no escriguin diaris íntims, però aquestes formes, sens dubte, són més freqüents entre les dones. De la mateixa manera que mirar-se al mirall és una pràctica més de dones que d'homes, l'autorretrat ve a ser una projecció del mirar-se al mirall, és fixar la imatge reflexada.

És doncs, un lloc comú dir que les dones estem més pendents del nostre cos i ens mirem més al mirall. I així és, però les raons probablement no són només perquè les dones són vanitoses, presumides i seductores per naturalesa, potser hi té alguna cosa a veure el fet que dins la cultura occidental ens ensenyen, des de petites, que hem de fer bonic, i per estar «controlant» si fem o no bonic, utilitzem sovint el mirall. Per altra banda, la fisiologia femenina fa que estiguem més pendents del nostre cos: la menstruació, la possibilitat sempre present d'un embaras, els parts, l'alletament, la

* FRIDA KAHLO, *Cortándome el pelo con unas tijeritas*, 1940, Museum of Modern Art, New York.

menopausia i la vellesa (que si bé els homes també la viuen, no la viuen pas de la mateixa manera), són tot coses exclusivament del cos-dona. N'hi ha moltes més de realitats lligades al cos, però a tot cos humà.

A l'adolescència, Frida Kahlo tenia intencions d'estudiar medicina i l'accident, li ho va impedir. És pot veure aquesta fascinació pel cos humà, per dins i per fora, sobre tot pel femení, en la seva pintura.

Es va casar l'any 1929 amb el muralista mexicà, ja famós aleshores, Diego Rivera amb qui va conviure tota la seva vida excepte durant un any que van estar divorciats (1939). La relació era bastant tempestuosa i ella en patia molt... com salta a la vista en contemplar la seva obra. Es pot dir que de dues fonts bebia el patiment de Frida Kahlo, de l'home que va estimar per damunt de tot, i del seu cos: de l'amor i de la malaltia.

Aquest cos de Frida va passar per més de trenta operacions i diversos avortaments. No se sap ben bé si aquests últims van ser tots involuntaris o si n'hi va haver algun de voluntari. És un dels molts «misteris» que envolten la vida de Frida Kahlo. Ella, és evident també en la seva pintura i a més ho va escriure en el seu diari íntim, volia tenir fills, volia ser mare, però sembla que Diego Rivera ja no tenia cap interès en tenir-ne més, n'havia tingut quatre.

Es diu sovint que en el cas de Frida Kahlo la seva vida i la seva obra estan indissolublement lligades. Crec que en tot artista la vida i l'obra estan *sempre* lligades, però potser es podria dir que en el cas de Frida són el seu cos i la seva obra els que estàn íntimament lligats.

Kahlo no va pas pintar molt, la seva obra esta composta per uns 150 quadres dels quals, com he dit, la immensa majoria són autorretrats. El seu rostre es el que domina, però n'hi ha diversos de cos sencer o bé de parts del seu cos com és el cas del quadre *Lo que el agua me dio* (1938) on pinta els seus peus, no uns peus qualsevol sinó inconfusiblement els seus perquè es veu en el peu dret una de les

Úlceres típiques de la malaltia que sembla que tenia.

Des del dit gros del peu fins al coll voltat d'espines o el rostre amb llàgrimes es tracta d'un cos fonamentalment lacerat, sofrent. Tan aviat porta collaret d'espines (semblant a la corona d'un Crist) com té la columna trencada, o porta una cotilla o va en cadira de rodes. No hi ha cap dubte que Frida Kahlo volia expressar la vivència d'un cos *ferit* i també d'una ànima en pena. Les freqüents llàgrimes que rodolen per la seva cara ho expressen tant com les coses que ella va escriure. Per exemple sobre la fotografia que li va fer Immoen Cunningham el 1930 ella hi va pintar llàgrimes i va escriure «De tu amiga que está muy triste. Frida Kahlo.»

El seu estat físic de malalta i el seu estat anímic de constant patiment són sempre expressats a través del seu cos. En la seva pintura tot passa pel seu cos. Inclús quan fa natures mortes hi posa un retolet que diu ¡Viva la vida! No crec jo que es referís a la vida vegetal sinó a la vida humana, a la seva, i no hi ha pas vida humana sense cos!

Però de qué ens «parla» Frida Kahlo a través del seu cos, a part del sofriment? El primer que es veu en el seu primer quadre és l'accident de trànsit. Recrea un exvot popular mexicà anònim d'un accident, i pinta sobre làmina el seu cos estès a terra al mig del carrer. Així comença amb l'afany que conservarà sempre d'incorporar la cosa popular en el seu art. En aquest cas «imita» una tradició plàstica popular, la pintura votiva, però sovint utilitzarà objectes d'art popular mexicà per incrementar la seva «mexicanitat».

Una altra manera que adopta per construir, per desenvolupar aquesta mexicanitat és amb l'utilització de la «disfressa» del seu cos i els seus cabells. La «màscara» de mexicanitat que es col·loca mitjançant els vestits típics de les indígenes de Mèxic, converteix el seu cos *vestit* d'aquesta manera en una part fonamental de la seva identitat.

Ara bé, es pot dir així mateix que el seu cos de dona es manifesta a *cor obert* en tota la seva pintura. Des del seu naixement (*Mi naci-*

miento, 1932) on surt ella del cos de la mare aparentment morta, en un bassal de sang, passant pel seu alletament en braços de la dida índia, o per l'avortament (*Henry Ford Hospital*, 1932), amb més sang, tots parlen de la seva vida corporal.

Ètnicament Frida Kahlo era mestissa. El seu pare era alemany i la mare mestissa mexicana. Ella pinta aquesta dualitat en quant a la identitat nacional en el quadre *Las dos Fridas*, 1939, i ho fa a través de la manera de vestir el seu cos. Una Frida va vestida d'europea i l'altra amb un vestit regional mexicà. Una té el cor sencer, la mexicana, i l'altra té el pit obert i el cor partit, l'europea. Frida Kahlo no es limita a pintar el seu cos per fora i vestit-disfressat, també l'ha de pintar per dins o bé sense roba, nu. Com nus pinta, en dues ocasions, els cossos de dues dones juntes abraçades.

És molt probable que la seva inclinació a estudiar medicina influís perquè pintés tants cops els òrgans interns seus, de dona. Tenia, diuen, un fetus en un pot amb formol que li servia de model per pintar els fetus que hi ha en els seus quadres. Les persones dedicades a la ciència, sovint tenen esquelets o fetus en pots.

El quadre *La columna rota*, 1944, és un dels més inquietants. Ella està amb el tors nu, amb els pits fermes, perfectes, a l'aire, porta una cotilla i en el lloc de la columna vertebral hi ha una columna dòrica de pedra, trencada en diversos llocs, té claus clavats a tot el cos... i el rostre immutabile, però plora profusament.

El *Moisés*, 1945, està dins d'una matriu, és un Moisès no nat i també n'hi ha un acabat de néixer, en una cistella... Aquest és un quadre molt complexe, plè de simbolisme i de referències històriques. Però també és molt present l'obsessió de Frida per la maternitat. El fetus dins la matriu, el nen nou nat... Hi ha també un tors de dona mig índia mig blanca amb els pits que regalimen llet, sempitern símbol, potser, de la mare-terra. Ara bé, hi ha dues figures ajagudes, una d'home i una altra de dona, que separen el món humà del de les divinitats, les quals em criden molt l'atenció perquè resulta que Frida fa aquí tot el

contrari del que feia Diego Rivera, és a dir, el cos de la dona està dissimulat, el pubis amagat i els pits mig tapats amb els cabells, en canvi a ell se li veu inclús el sexe, cosa que no existeix, per exemple, a Diego Rivera. Aquesta manera de pintar nus femenins no és pas la norma en Frida Kahlo, més aviat pinta el cos de dona que es vegi bé, els pits, i el pubis amb tot i pèl. Per altra banda el *Moisés* recorda força l'estructura dels murals de Diego Rivera, especialment la part on hi ha tots els grans personatges de la història arrelgats, tots homes menys dos.

Una de les identitats més fascinants que podem veure, llegir, expressada en el cos de Frida Kahlo és la seva *androgínia*. El seu cos és l'epítom d'un cos andrògin, com ho és, segurament, la seva psique. Com he dit, Frida tenia gran afició per les màscares i les disfresses, i una d'aquestes manifestacions va ser la de vestir-se d'home. Des d'adolescent apareix a les fotografies amb vestit complet d'home, estil Marlene Dietrich, i amb un pentinat ben engomat cap enrere -no sabem si ho feia molt sovint; també es pinta amb vestit d'home en el quadre *Cortándome el pelo con unas tijeritas*, 1940. Aquesta altra disfressa que utilitzava alterna, doncs, amb les muntanyes de llacets de colors i farbalans dels seus vestits mexicans. D'acord amb les anècdotes explicades a les biografies, des de petita era el que en diuen un *marimacho*: tenia joguines de nen, es vestia d'home i quan feia el batxillerat el grup d'amics més íntims eren tots nois, *los cachuchas*.

El seu rostre pintat mostra sempre un bigoti que el tenia de veritat, però ella l'accentuava, l'exagerava, en els autorretrats. Al mateix temps converteix el seu cos en un monument a la feminitat, però no a qualsevol feminitat sinó a la «feminitat mexicana», terriblement seductora, guarnint-lo tant com podia amb llaços de colors, collarets i arracades. Es podria dir que el que vol accentuar és la *dualitat*, el caràcter masculí tant com el femení de la seva persona. Aquesta dualitat andrògina va quedar també fixada a través de la frase de Diego Rivera sobre ella *es la pintora más pintor*. En el quadre *Cortándome el pelo con unas tijeritas* on, en efecte, es talla la llarga

cabellera que tenia, «mutila» la seva feminitat, i es vesteix d'home, tot cantant *si una vez yo te quise fue por el pelo / ahora que estás pelona ya no te quiero*, es veu clarament que quan Diego la rebutja ella deixa la disfressa de mexicana i es transforma en home.²

Novament segons les xafarderies que hi ha a les seves biografies,³ ella va practicar la bisexualitat. La qual cosa, si més no, apunta cap aquesta androgínia de la que parlo si bé, al mateix temps, la informació serà explotada per la construcció del mite de cara a la comercialització.

El context històric en el que va viure, tant com el fet de casar-se amb el famós i polèmic muralista Diego Rivera, també han tingut a veure amb la mitificació. En el Mèxic post Revolució social de 1910, es va crear una efervescència cultural, social i política que va contribuir a que Frida Kahlo es posés en contacte amb importants figures de l'art i la política com Trotski, Breton, Tina Modotti...

Però, per què s'ha construït el mite Frida Kahlo i no un altre sobre alguna pintora de Mèxic tan bona com ella? És potser perquè en Frida han coincidit diversos elements, i no solament la qualitat, que han propiciat la formació del mite. La mexicanitat susceptible de ser explotada com folklorisme podria trobar-se en alguna altra gran pintora mexicana com la Maria Izquierdo, però no s'hi troben els altres elements *necessaris*, o sigui, la malaltia, la fama del marit, la androgínia, la obsessió per l'autorretrat, el moment històric que va viure... Es pot trobar algun element «explotable» en la Remedios Varo o la Leonora Carrington, grans pintores totes dues, però cap d'elles ha produït un fenomen com la fridomania.

El quadre *La Venadita*, 1946, és un clar exemple d'aquesta dualitat sexual, bisexualitat o, millor, androgínia. Es tracta d'un cèrvol mascle amb el rostre de la Frida. Té nou fletxes clavades en el cos que el fan sagnar i el seu rostre es veu sutilment trist. Sobre el significat d'aquest quadre cadascú diu coses diferents: que si vol ser una metàfora de la penosa vida amb el seu marit, que si és un símbol de l'opressió femenina, que les banyes fan referència a les múltiples

infidelitats de Diego Rivera... o que és una expressió de la profunda androgínia de Frida Kahlo, a més que pot voler dir altres coses.

La forma que s'utilitza sovint per crear mites deliberadament amb l'afany de sensacionalisme i/o de consumisme, és agafar elements de veritat i transformar-los en una ficció. En aquest sentit tenim que Frida Kahlo s'ha convertit, als Estats Units, en una *artista, hispana, invàlida i bisexual*. No és per demés dir que d'artista ella se'n va sentir molt poques vegades. No és una part important de la seva identitat des del moment que, per exemple, ella deia que no vivia per pintar sinó que pintava per viure, que la pintura completava la seva horrible vida i substituïa els tres fills i altres coses que havia perdut. Diego Rivera, en canvi, vivia per pintar. Això de ser hispana sí que és la típica invenció dels nord-americans: per a ells, tots els que parlen castellà són hispans. És també un eufemisme per no haver de dir mexicana que els sembla despectiu. A més, a la intel·lectualitat *progre* que defensa les minories ètniques li és més fàcil posar-los tots en el mateix sac, tots els llatino-americans de parla castellana són hispans. Però, Frida Kahlo era mexicana i prou es va encarregar ella de cridar-ho als quatre vents, com ho he dit, i s'hauria horroritzat de sentir que li penjaven l'etiqueta de *hispànic*. Ara bé, per si això no fos prou extraordinari, que hi hagi una artista hispana famosa, a més a més era *invàlida*. Però Frida Kahlo era malalta, no invàlida, encara que durant temporades va estar al llit i a vegades va anar amb cadira de rodes... Aquest concepte la converteix en una disminuïda i ella no ho era. Al mateix temps la fa més vendible, imagineu-vos, una que és del pati del darrera, disminuïda i, a més, *artista!* Però no s'acaba aquí, encara s'hi pot afegir una cosa més, era *bisexual!* Aquesta és l'identitat de moda. No diuen que fos una dona, cosa que faria referència al seu gènere, sinó que en lloc d'això, *com si fos el seu gènere*, la caracteritzen de *bisexual*. Això entra dins de les preferències sexuals de cadascú, és, en un altre àmbit, com si preferís escoltar música *ranchera* o menjar els *tacos* amb salsa. L'exercici de la sexualitat d'una manera o d'una altra no determina el gènere de la persona.

L'androgínia, en canvi, no fa referència a les preferències sexuals

sinó que és una identitat que té a veure amb la combinació d'elements intrínsecs als dos gèneres. De fet és convertir en aparent i visible el que de totes maneres està subjacent en tota persona: la condició humana és andrògina.

I si d'etiquetes parlem, diré que Frida Kahlo volia que la seva pintura fós considerada realista revolucionària, André Breton volia que fos surrealista, i doncs jo preferiria considerar-la dins del realisme màgic. Penso que la pintura de Frida Kahlo es realista màgica.

notas:

1. Dr. Philip Sandblom. «Congenital Defect». *The New York Times*, 23 desembre 1990.
2. Fa alguns anys vaig publicar el llibre *Mujer, ideología y arte* (Barcelona: La Sal, 1987) on hi ha un capítol sobre Frida Kahlo i tractava el tema de les dualitats.
3. Per exemple a Hayden Herrera. *Frida, A Biography of Frida Kahlo*. Nova York: Harper & Row, 1983.